

ARAP DİLİNDE ŞİİR VE HADİSLE İSTİŞHÂD MES'ELESİ

I

ŞİİRLE İSTİŞHÂD

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin TURAL

Burada Arap Dilinden maksat, sarf, nahiv ve lugat ilimleridir. Kur'an tefsirinde âyetlerin lugat yönünden şerh ve izahları da buna dâhildir.

Gerek Kur'an tefsirinde, gerekse filolojik çalışmalarda hangi şâirlerin şiirleri ile istişhâd edilebileceği husûsu dil âlimleri arasında ihtilâf mevzûu olmuştur.

Fasih Arapçanın gramer kâldelerini tesbit eden ve lugat hazinelerini toplayan dâimiler, eski lisânî malzemeyi değerlendiren ondan istifâde ederken şâirleri tabakalara ayırarak bu tabakalara bir takım değerler vermişler ve bu değerleri çalışmalarında ölçü olarak kullanmışlardır¹.

Abdülkâdir el-Bagdâdi (1093/1682) Hizânetü'l-edeb adlı meşhûr eserinin mukaddimesinde² filolojik çalışmalarda delil ve hüccet olarak kullanılan Arapça sözleri manzûm ve mesûr olarak iki kısma ayırdıktan sonra, hangi şâirlerin dillerinin fasih sayılarak şiirleri ile istişhâd edilebileceğinden bahseder ve şâirler hakkında üç tasnif verir.

BİRİNCİ TASNİF

Umûmiyetle kabul gören ve yaygın olan birinci tasnif şudur :

¹Nihad M. Çetin, Eski Arap Şiiri, İstanbul, 1973, s.5
²el-Hizâne, Bulak, 1299, 1,3.

1) el-CÂHİLİYYUN : İmruu'l-Kays, Tarafa, Antere, Zuheyr, el-A'şâ gibi İslâmiyetten önce yaşamış olan şâirlerdir.

2) el-MUHADRAMUN : Câhiliye devrinin sonlarında gelmiş olup şâirlik hayatlarının bir kısmını da İslâmî devirde geçirmiş olan Lebid, Hassân b. Sâbit, Ka'b b. Zuheyr gibi şâirlerdir.

3) el-MUTAKADDİMUN yâhut İSLÂMİYYUN : İslâmî devrin ilk şâirleri olan Cerîr, el-Farazdak ve Zurrumme gibi şâirlerdir.

4) el-MUVELLEDUN yâhut el-MUHDESUN : Üçüncü tabakadan sonra günümüze kadar gelen şâirlerdir ki, Beşşâr b. Burd (167/783) bunların ilki sayılmıştır.

İKİNCİ TASNİF

el-Bağdâdî'nin naklettiği ikinci tasnif İbn Raşîk el-Kayravânî (456/1064) ye aittir³. İbn Raşîk, üçüncü tabakadaki şâirleri İslâmî, dördüncü tabakadakileri de muhdes şâirler olarak zikreder ki, bunun yukarıda verilen tasniften farkı yoktur. İbn Raşîk ayrıca dördüncü tabakayı teşkil eden muhdes şâirlerin de kendi aralarında birinci, ikinci,... diye tabakalara ayrılarak tedricen günümüze kadar geldiklerini zikreder.

ÜÇÜNCÜ TASNİF

el-Bağdâdî, kendisinin tasvîb etmediği ve tabakaları altıya çıkaran diğer bir tasniften daha bahseder ki, bunun yukarıda verilen iki tasniften farkı, dördüncü tabaka şâirlerinin ayrı ayrı adlarla üç tabaka hâlinde gösterilmiş olmasıdır. Bu tasnife göre, el-Mutekaddimûndan sonra gelenler el-Muvelledûn adı ile dördüncü tabakayı, Ebû Temmâm (231/845) ve el-Buhturî (284/897) nesli el-Muhdesûn adı ile beşinci tabakayı, daha sonra gelen el-Mutenebbî (354/965) gibi şâirler de el-Muteahhirûn diye altıncı tabakayı teşkil ederler.

İSTİŞÂD YÖNÜNDEN BU TABAKALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ :

BİRİNCİ ve İKİNCİ tabakaya dâhil olan şâirlerin dillerinin fasîh olduğunda ittîfak vardır.

³el-Umde, nşr. M.Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrut, 1972, I, 113.

Muâsırlarınca muhdes sayıldığı halde zamanla eskiler arasına katılan ve Ebû Amr b. el-Alâ', Abdullah b. Ebî İshâk, el-Hasen el-Basri ve Abdullah b. Sübân ma gibi eski dil âlimleri tarafından bâzı dil hataları teşbit edilmekle birlikte, meselâ el-Farazdak, Zurrümme ve el-Kumeyt'te olduğu gibi ÜÇÜNCÜ tabaka şâirlerinin şiirleri de yaygın olan görüşe göre delil kabul edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ tabakaya gelince, Beşâr ve Ebû Nuvâs (198/813) gibi şâirleri içine alan ve günümüze kadar gelen bu devre şâirlerinin sözlerinin şahid getirilmesine, bazı hususî sebeplerle istisnalar dışında, umûmiyetle cevâz verilmemiştir⁴.

es-Suyûtî, lugat ve gramerde muhdes ve müvâhed şâirlerinin sözlerinin delil sayılmayacağı hususunda ittîfak edildiğini söylediikten sonra, bunun bâzı istisnaları olduğunu, meselâ ez-Zemahşerî (538/1143)'nin dil âlimleri tarafından el-Hamâsesinde topladığı bütün şiirler delil kabul edilen Ebû Temmâm'ın bir beytini: "Her ne kadar muhdes şâirlerden olup, şiirleri ile istihâd edilmez, caiz değil ist. de o dil âlimlerinden biridir. Bu sebeble kendi sözlerini rivayet ettikleri ile aynı ayarda tutarım" diyerek teşfirinde⁵ şahid getirdiğini nakleder⁶. ez-Zemahşerî'nin bu hareketi, çok sonraları gelen âlimlere de aynı salâhiyetin tanınmasını gerektirecek, belki indî görüşlere yer verebilecek bir açık kapı olacağı düşüncesiyle tenkid edilmiştir⁷. Nitekim ez-Zemahşerî'ye tabii olarak er-Radi el Esterâbâdî (686/1287) Käfiye şerhinde Ebû Temmâm'ın bir çok beytini şahid getirmiştir⁸. es-Suyûtî, Sibeveyh'in de şiirleri ile istihâd etmediği için hicivlerine mâruz kaldığı Beşâr'ın bâzı beytlerini, onu susturmak için şahid getirdiğini nakleder⁹. Yukarıda da belirtildiği üzere muhdes şâirlerin ilki sayılan Beşâr'ın şiirleri dil ve gramerde delil kabul edilmediği halde, yine muhdes şâirlerden olan ve Beşâr'dan sonra vefât eden İbrâhim b. Herme (176/792)'nin şiirleri, Sibeveyh dâhil bütün gramerciler tarafından delil sayılmıştır. el-Esmâi

⁴el-Hizâne, I, 1-4.

⁵el-Keşşâf, Kâhire, tsz. I, 220

⁶el-İktirâh, nşr. A. Sübhî Durat, İst. 1975, 31; 32.

⁷el-Hizâne, I, 4.

⁸Mâl. bk. el-Hizâne, I, 168

⁹el-İktirâh, s.32.

(216/831)'nin, şîrleri ile istîşâd edilen şâirlerin sonuncusunun İbrâhîm b. Herme olduğunu söylediği rivâyet edilir¹⁰. Başka bir rivâyete ise el-Esmâî'nin, şîrleri hüccet sayılan son şâirlerin İbn Meyyâde (149/766), İbn Herme, Ru'be (145/762), Hakem el-Hudrî (150/767), Mekîn el-Ozrî ve Tufeyl el-Kinânî olduğunu söylediği nakledilir¹¹.

Diğer taraftan bâzı dil âlimleri, kimin tarafından söylendiği bilinmiyen, kâilî meçhûl şîr veyâ nesir hiç bir sözle istîşâd edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Bunun da sebebi, kâilî meçhûl sözlerin muvelled bir sâire veyâ dilinin fesâhatine i'timâd edilmiyen birine âid hattâ uydurma olması endişesidir¹². İbnu'l-Enbârî (577/1181)'nin öncülük ettiği¹³ bu görüşe karşı çıkanlar olmuş, kâilî meçhûl sözler eğer i'timâda sâyan bir dil âlimi tarafından nakledilmiş ise delîl getirilmesinde bir mahzur olmadığı belirtilmiştir. Nitekim Sîbeveyh, el-Kitâb'ında zikrettiği 1050 şâhid beytten 50 tânesinin kâilî bilinmediği halde bu yüzden hiç bir kimse tarafından tenkîde uğramamıştır¹⁴.

II

HADİSLE İSTİŞÂD

Arap Dili grameriyle meşgûl olan eski dil âlimleri çalışmalarında birinci derecede Kur'an âyetleri ile fasîh araplardan nakledilen veya duyulan manzûm ve mensûr sözleri esas almışlar, hadislere pek yer vermemişlerdir. Muteahhîr düktiler ise hadis lâfızlarıyla istîşâd edilip edilemeyeceği husûsunda ihtilâf etmişlerdir.

Bu hususta başlıca üç görüş ortaya çıkmıştır.

1) Hadisle istîşâde mutlak sûrette cevâz vermiyenler. Bunların

¹⁰el-İktirâh, s.32 ve buradan naklen el-Hizâne, I, 4.

¹¹es-Şîr va's-Şuarâ', s.474 (burada Tufeyl zikredilmez) ; el-Eğâni, IV, 104 (burada Ru'be zikredilmez, ayrıca Mekîn yerine Dukeyn zikredilir) ; Nihad M.Çetin, Eski Arap Şîri, s.7.

¹²el-İktirâh, s.32 ; el-Hizâne, I, 7.

¹³el-İnsâf, nşr. M.Muhy. Abdülhamid, Kâhire, 1961, II, 580.

¹⁴el-Hizâne, I, 8.

başında Ebü Hayyân el-Endelüsî (745/1344), hocası İbnu'd-Dâi' Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-İşbîlî (680/1281), İbn Harûf (609/1212) ve benzeri nahivciler gelmektedir.

2) Her türlü hadisle istîshâde cevâz verenler. Bunların başında "Elfiyye" müellifi İbn Mâlik (672/1273) ile, "Muğnî'l-lebib" müellifi İbn Hîşâm (761/1360) gelmektedir.

3) Orta bir yol tutarak bazı şartların mevcûdiyeti hâlinde bir kısım hadislerle istîshâde cevâz verenler. Bunların başında da eş-Şâtîbî (790/1388) ile es-Suyûtî (911/1505) gelmektedir¹⁵.

HADİSLE İSTİŞHÂDE CEVÂZ VERMİYENLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Hadisle istîshâde cevâz vermiyenlerin mes'eleye bakış açıları şöyledir :

Bize intikâl eden hadislerin lâfızlarının bizzat Hz.Peygamber'e âid olduğuna güvenemiyoruz. Şâyet güvenilecek, külli kâidelerin isbâtında, hadisler Kur'an derecesinde olurdu. Bu güvenizliğin iki sebebi vardır :

1) Râviler hadisleri lâfızlarına bağlı kalmadan mânâlarının aktarılmasına cevâz vermişlerdir. Bu sebeble zamân-ı seâdette cereyân eden bir hâdisenin bize değişik lâfız ve ifâdelerle aktarıldığına şâhid oluyoruz. Meselâ aynı nikâh vak'ası ile ilgili şu hadîsi ele alalım

زوجتكها بما معك من القرآن
ملككها بما معك من القرآن
خذها بما معك من القرآن
أمكنا كها بما معك من القرآن

"Ezberlemiş olduğun Kur'an âyetleri karşılığında bu hanımı sana nikâhladım" meâlindeki bu hadis, yukarıda görüldüğü üzere 4 ayrı lâfız ve ifâde şekliyle bize intikâl etmiştir. Kesin olarak biliyoruz ki, Hz. Peygamber bu lâfızların hepsini kullanmamıştır. Hattâ bunlardan herhangi birini kullandığını dahî iddîâ edemeyiz. Belki de

¹⁵Hadice el-Hadisî, Mavkîf Sibeveyh mine'l-kirâât va'l-Hadis, Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb, Bağdat, 1971, XIV, 225.

bunların benzeri başka bir ifade kullanmıştır da râviler o cümleden kastedilen mânâyı bu lâfızlarla ifade etmişlerdir. Çünkü matlûb olan mânânın naklidir. Buna ilâveten, râviler hâfizalarına güvenerek hadisleri yazmayıp, mânâlarını zihinlerinde tutuyorlardı. Zâten özellikle uzun hadisleri sâdece bir defâ duymakla lâfızlarıyla ezberlemeleri çok uzak bir ihtimâldir. Süfyân b. Sevri'den şöyle dediği nakledilmiştir : "Eğer size işittiğim gibi naklediyorum dersem inanmayın. Naklettığım ancak mânâdır"¹⁶

2) Rivâyet edilen hadislerin bir çoğunda "lâhn" yani dil hatası mevcuttur. Çünkü râvilerin çoğu aslen arap olmadıkları gibi gerçek bir arap muhitinde de yetişmemişlerdi. Arapçayı ancak nahiv ilmi vâsitasıyla öğrenmişlerdi. Bu sebeple nakillerinde fasih arapçaya uymayan bir takım hatâlı ifadeler yer almıştır. Yakinen biliyoruz ki, Hz. Peygamber arapların en fasih konuşanı idi¹⁷. İbnu'l-Arabî'nin şu sözleri ne kadar mânâlıdır. Bir gün, akıllarınca Kur'an'da "lahn" aramakla meşgûl zındıklar topluluğuna rastlar ve onlara şöyle der : "Yazıklar olsun size, Diyelim onun peygamberliğinden şüphe ediyorsunuz. Arap olduğundan da mı şüphentiz var ?"¹⁸

Yukarıda zikredilen görüşlerin sâhibi olan Ebû Hayyân, niçin böyle düşündüğünü "et-Tezyîl va't-tekmîl" adlı eserinde şöyle izâh etmektedir : "Bu mes'ele üzerinde fazla durmamın sebebi, mes'eleye vâkıf olmayan biri çıkıp ta, bu nahivcilere de ne oluyor ? İçlerinde müslûmanların ve kâfirlerin bulunduğu arapların sözlerini delil kabul ediyorlar da Buhârî, Müslim ve benzerleri âdil kişilerin naklettikleri hadisleri delil kabul etmiyorlar, demesin. Kim söylediklerimizi iyice okuyup tetkik ederse nahivcilerin niçin hadisle istişhâd etmediklerini anlar"¹⁹.

Ebû Hayyân'ın hocası İbnu'd-Dâi ' de "el-Cumel" şerhinde benzer görüşler serdederek şöyle demektedir : "Bana göre Sibeveyh ve

¹⁶el-İktirâh, s.24 ; Saîd el-Afgânî, Fî usûl'n-nahv, Dimaşk, 1957, s.42 ; Muhammed el-Hıdır Hüseyn, Dirâsât fi'l-arabiyye ve târihihâ, Dimaşk, 1960, s.169; H.el-Hadisî, s.226.

¹⁷el-İktirâh, s.25; el-Hizâne, I, 4-6; Dirâsât fi'l-arabiyye, s.169; H.el-Hadisî, s.227; Fî usûl'n-nahv, s.43.

¹⁸H.el-Hadisî, s.227.

¹⁹el-İktirâh, s.25; el-Hizâne, I, 6; H.el-Hadisî, s.228.

diğer dâlcilerin dilî isbât husûsunda hadîsî terk etmelerinin sebebi, hadîslerin mânâlarıyla rivâyetlerine izin verilmiş olmasıdır. Bu hususta Kur'an'a ve araplardan gelen sarîh nakillere i'timâd etmişlerdir. Âlimler hadîslerin mânâsının nakline izin vermiş olmasalardı fasîh dilin isbâtı husûsunda Hz. Peygamberin sözlerini esâs almak evlâ olurdu. Zirâ o, arapların en fasîh konuşanıdır"²⁰.

Bu görüşün temsilcilerinden biri olan İbn Harûf da, İbn Mâlik'i kasederek : "Hadisle çokca istîshâd etmektedir. Eğer bunu teberrûken ve Hz. Peygamberin şefâatine nâil olmak maksadıyla yapıyorsa iyi bir şeydir. Yok eğer eskilerin ihmâl ettikleri bir şeyi kendilerinin ikmâl etmesi gerektiğini düşünerek bunu yapıyorsa yanlış yoldadır" demektedir²¹.

HADİSLE İSTİSHÂDE MUTLAK SURETTE CEVÂZ VERENLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

1) Hz. Peygamberin dil ve lehçe bakımından arapların en fasihi olduğunda icmâ vardır. Nitekim İbn Hazm "el-Fîsal" adlı eserinde hadisle istîshâde cevâz vermiyenleri tenkîd ederek şöyle demektedir : "Muhammed b. Abdullah Cenâb-ı Hak onu peygamberlikle şereflendirmeden önce Mekke'de geçirdiği günlerde kavminin dilini en iyi bilen ve en fasîh konuşan idi. Allah Teâlâ'nın ona nübüvvet verip kendisi ile kullanı arasında elçi seçmesinden sonraki durumunu artık siz takdîr edin"²².

2) Hadis rivâyetlerindeki senetler şiir rivâyetlerindeki senetlerden daha sıhhatli ve daha i'timâda şâyandır. Aslında hadisle istîshâde karşı çıkanlar da Hz. Peygamberin arapların en fasîhi olduğunu, hadîs senetlerinin de şiir senetlerinden daha sıhhatli olduğunu i'tirâf ediyorlar. Onların i'tiraz ettikleri husus, hadîslerin lâfızlarıyla değil, mânâlarıyla rivâyet edilmiş olabileceği ihtimâlidir. Arap şiirinde ve nesrinde hüküm lâfızlar üzerine binâ edildiği için râvîler lâfızlarıyla

²⁰el-İktirâh, s.26; el-Hizâne, I, 5; H.el-Hadîsî, s.227.

²¹el-İktirâh, s.26; el-Hizâne, I, 5; H.el-Hadîsî, s.228.

²²Dirâsât fî'l-arabîyye, s.169

rivâyete ehemmiyet vermişlerdir, diyorlar²³.

Hadis rivâyetlerinde asıl olan, hadislerin işitildiği şekilde aynı lâfızlarla nakledilmesidir. İlim adamları da bu mevzû üzerinde titizlikle durmuşlar, hadis lâfızlarının zaptı ve nakli husûsunda âzamî derecede dikkatli davranılmasını ısrarla istemişlerdir. Böylece hadislerin lâfızlarıyla rivâyet edildiği husûsunda zann-ı gâlip husûle gelmektedir. Bu da lugat müfredâtının ve nahiv kâdelerinin takriri ve isbâtı için yeterlidir²⁴.

HADİSLE İSTİŞHÂDE KARŞI ÇIKANLARIN İDDİALARINA VERDİKLERİ CEVAPLAR

1) Hadisle istişhâde karşı çıkanların, hadislerin lâfızlarıyla değil, mânâlarıyla nakledildiği şeklindeki iddîalarına şöyle cevap veriyorlar :

Bir çok hadis, fıkıh ve usûl âlimi hadislerin mânâ ile rivâyetine cevâz vermemişlerdir. Cevâz verenler de aşağıdaki şartlarla cevâz vermişlerdir.

- a) Râvinin, nelerin mânâyı değiştireceğini veya noksanlaştıracağını bilmesi,
- b) Kelimelerin cümle içindeki yerlerini çok iyi bilmesi,
- c) Bâzılarına göre de lugat ilminin inceliklerine vâkıf olması lâzımdır.

Mânâ ile rivâyete cevâz veren âlimler dahi hadiste asıl olan lâfızla rivâyet edilmesini prensibini kabul ediyorlar. Mânâ ile rivâyeti sâdece zarûret hâlinde başvurulacak bir ruhsat olarak görüyorlar.

Diğer taraftan, mânâ ile nakle izin verenler ancak tedvin edilmemiş, yazılmamış hadisler için bu ruhsatı vermişlerdir. Yazılmış olan hadislerin lâfızlarında hiç bir şekilde değişiklik yapmak câz değildir. Hadislerin büyük bir kısmının toplanıp kitap hâline getirilmesi ise dilin bozulmasından önce ilk devirlerde vukû

²³Aynı eser, s.170.

²⁴Aynı eser, s.170 ; H.el-Hadisî, s.229.

bulmuştur. Tedvîn edilen bu hadisler arasında mânâ ile nakledilen hadisler bulunsa bile bunu yapan râvîlerin sözleri de dilde delil ve hüccet kabul edildiği için hiçbir mahzûru yoktur. Zirâ yapılan şey fasih bir sözün başka fasih bir sözle değiştirilmesinden ibârettir. Ancak her ne şekilde olursa olsun hadisler bir defa yazıldıktan sonra artık bir daha değiştirilmesi söz konusu değildir²⁵.

2) Hadisle istişhâde karşı olanların ileri sürdükleri, bir çok hadiste dil hatâsı vukû bulmuştur, şeklindeki iddîalarına ise şöyle cevap verilmektedir :

Dil hatâsı olduğu söylenen bir çok hadisin dil ve gramer açısından izah şekilleri tesbit edilmiş, hatalı olmadıkları başka şahidlerle isbât edilmiştir. Bu hususta hadisle en çok istişhâd edenlerden biri olan İbn Mâlik "*Şavâhidu't-tavdih va't-tashih li muşkulât'l-Câmil's-sahih*"²⁶ adlı eserini yazarak, bâzı dilcilerin dil hatâsı olduğunu iddîâ ettikleri Buhârî'nin Sahihinde yer alan bir kısım hadislerin hatalı olmadıklarını sağlam delillerle isbât etmiştir²⁷.

Ayrıca bâzı hadislerde yaygın olan gramer kâidelerine muvâfık olmayan lâfızlar bulunsa bile bu, bütûn hadislerle istişhâdı terk etmeyi gerektirmez. Bunu sâdece o hadisin râvîsinin dil zaafına hamletmek lâzımdır. Bâzı hadislerde hatâ ve tashif vukû bulmasına karşılık, şîrlerde de dil hatâları ve tashifler vukû bulmuştur. Netekim Ebû Ahmed el-Askerî, hadis râvîlerinin tashiflerine dâir bir eser yazdığı gibi, dilcilerin ve şâirlerin tashiflerine dâir de bir eser yazmıştır²⁸. Durum bu iken şîrle istişhâd hilâfsız câiz oluyor da hadisle istişhâd neden câiz olmasın²⁹.

3) Eski dilcilerin hadisle istişhâd etmemiş olmasına gelince, eski

²⁵el-Hizâne, I, 7 ; Dirâsât fi'l-arabîyye, s.170-171; H.el-Hadisî, s.228-229; Muhammed Diyâb, K.Târîh adâbî'l-üçâ el-arabîyye, Kâhire, 1317, s.38-39.

²⁶nşr. Tâhâ Muhsin, Bağdat, 1985.

²⁷Dirâsât fi'l-arabîyye, s.175.

²⁸Eserin adı: Şarh mâ yakau fihî et-tashif va't-tahrîf, nşr. Abdülaziz Ahmed, Kâhire, 1963.

²⁹Dirâsât fi'l-arabîyye, s.176.

dilçiler sâdece nahivle ilgili eserlerinde hadisle istişhâd etmemişlerdir. Bunu, o devirlerde hadis mecmualarının yeteri kadar intişâr etmemiş olmasına bağlamak mümkündür. Bu durum onların hadisle istişhâde cevâz vermedikleri mânasına gelmez.

Ayrıca eski dilçiler yazmış oldukları lugat kitaplarında arapça kelimelerin isbâtı husûsunda hadis lâfızlarından bol miktarda istifâde etmişlerdir. Lugat ve nahiv ilimleri benzer kardeş ilimlerdir. el-Halîl'in (Kitâbu'l-ayn)'ı, el-Ezherî'nin (Tehzîbu'l-luga)'sı, el-Cevherî'nin (es-Sihâh)'ı, İbn Sîde'nin (el-Muhassas)'ı, İbn Fâris'in (el-Mucmel) ve (Makâyîsu'l-luga)'sı, ez-Zemahşerî'nin (el-Fâlk)'ı hadisle istişhâdlarla doludur³⁰.

4) Hadis râvileri içinde arap asıllı olmayan bir çok râvînin bulunduğu, şeklindeki itirâza da şöyle cevap veriyorlar :

Şiir ve nesir râvileri içinde de bir çok arap olmayan râvî vardır. Buna rağmen onların rivâyet ettikleri şiir ve nesirlerle istişhâd ediyorlar. Hadis râvileri şiir râvilerinden her bakımdan daha dikkatlidirler. Aksi takdirde rivâyet ettikleri hadisler dinî mevzûlarda da delil kabul edilmezdi. Hiç kimse böyle bir şey söylememiştir³¹.

ORTA GÖRÜŞ

Bu iki görüş arasında eş-Şâtîbî'nin öncülük ettiği orta görüşü temsil eden üçüncü bir görüş vardır. Bu görüşe göre lâfızlarıyla nakle f'tinâ gösterilen hadislerle istişhâd etmek câiz, diğerleriyle câiz değildir.

eş-Şâtîbî "Elfiyye" şerhinde şöyle diyor : "Tabanlarına işeyen ahmak ve sefih arapların sözleri ve içinde fuhuş ve çirkin sözler bulunan şiirleriyle istişhâd ettikleri halde hadisle istişhâd eden hiç kimseyi görmedim. Sahih hadisleri terk ediyorlar. Çünkü onlar mânaları ile naklediliyor, rivâyetleri ve lâfızları değiştiriyor".

eş-Şâtîbî hadisleri iki kısma ayırmaktadır :

³⁰Fî usûlî'n-nahv, s.44; Ditrâsât fî'l-arabîyye, s.176.

³¹Tâhâ er-Râvî, Nazarât fî'l-luga va'n-nahv, s.13; Fâdil Sâlih es-Sâmerrâî, İbn Cinnî en-Nahvî, Bağdat, 1969, s.132.

a) Mânâlarıyla nakledilen hadisler. Bunlarla dilde istişhâd etmek câiz değildir.

b) Husûsî maksatlarla râvilerin lâfzıyla rivâyete i'tinâ gösterdikleri hadisler. Bunlarla dilde istişhâd etmek câizdir³².

es-Suyûtî de bu görüşü paylaşarak şöyle demektedir : "Hz. Peygamberin hadislerine gelince, bizzat onun sözü olduğu sabit olanlar delil kabûl edilir. Bu gibi hadisler çok nâirdir. Ancak kısa hadislerde olur, onlar da azdır"³³.

Görüldüğü üzere bu görüş sahipleri hadisle istişhâdı çok dar bir çerçeveye inhisâr ettirmişlerdir. Bu görüşleriyle hadisle istişhâdı reddedenlere daha yakındırlar.

TAFSİL VE TERCİH

Mısır ve Sûriye Dil Akademileri üyesi Muhammed el-Hıdır Hüseyin Mısır Dil Akademisi dergisinin III. sayısında neşredilen makâlesinde mevzû ile ilgili bütün görüşleri özetledikten sonra hadisleri üç kısma ayırarak kendi görüşlerini yukarıdaki başlık altında şöyle hulâsa etmektedir :

A- Dilde istişhâdı husûsunda tereddüt edilmemesi gereken hadisler. Bunlar 6 kısımdır :

1) الظلم ظلمات يوم القيامة - مات حنفاً أنه - ان الله لا يبل حتى قلوا
gibi Hz. Peygamberin kemâl-i fesâhatine örnek olarak zikredilen hadisler.

2) İbâdette kullandığı veyâ kullanılmasını emrettiği hadisler. Kunût, tahtyyât, bir çok zikirler ve muayyen zamanlarda yaptığı duâlar.

3) Her arap kabilesine kendi lisanlarıyla hitâb ettiğine şahid olarak rivâyet edilen hadisler.

4) Değişik yollarla geldiği halde lâfızları aynı olan hadisler.

5) Mâlik b. Enes, Abdullah b. Cüreyc ve İmam Şâfi gibi Arap Dilinin fesâda uğramadığı muhitlerde yetişen hadis âlimlerinin tedvîn

³²el-Hizâne, I, 6; H.el-Hadisî, s.230.

³³el-İktirâh, s.23; el-Hizâne, I, 6-7.

ettiği hadisler.

6) İbn Sîrîn, Kâsım b. Muhammed, Recâ' b. Hayve ve Ali b. el-Medîni gibi mânâ ile rivâyete cevâz vermiyen hadisçiler tarafından nakledilen hadisler.

B- Dilde istîshâdın câiz olmadığına ihtilâf edilmemesi gereken hadisler. Bunlar, ilk devirlerde tedvîn edilmiş olmayıp, muteahhir bâzı âlimlerin eserlerinde yer alan ve yukarıda zikrettiğimiz 6 çeşit hadisin şartlarını taşımayan hadislerdir.

C- İstîshâd edilip edilmemesinde ihtilâf edilmeğe değer hadisler. Bunlar, ilk devirlerde tedvîn edilmiş olmakla birlikte yukarıda zikredilen 6 çeşit hadisten biri olmayan hadislerdir. Bu hadisleri iki kısma ayırmak mümkündür :

1) Rivâyetlerinde lâfızları değışmiyen hadisler. Asıl olan lâfzı rivâyet olduğu için bu gibi hadislerle istîshâd câzdir.

2) Rivâyetlerinde bâzı lâfızları değışen hadisler. Bunları da iki kısma ayırmak mümkündür :

a) Meşhûr bir rivâyetle gelmesi ve hadisçilerin tenkidine uğramaması halinde istîshâd etmek câzdir.

b) Şâz bir rivâyetle gelmesi ve bizzat hadisçiler tarafından tenkid edilmesi hâlinde ise istîshâd câiz değildir.

Müellif, makâlesinin sonunda görüşlerini şöyle özetlemektedir : Rivâyetleri değışik dahî olsa ilk devirlerde tedvîn edilen bütün hadislerle istîshâd edilebilir. Bu hadisler arasından sâdece şâz rivâyetlerle gelen veyâ bâzı hadisçiler tarafından kesin hatâ tesbit edilen hadisleri istisnâ ediyoruz³⁴.

Makâle sâhibinin bu görüşleri doğrultusunda Mısır Dil Akademisi 1963 yılında hadisle istîshâd mevzûunda aşağıdaki kararları almıştır :

1) Kütüb-i sittede ve daha önce yazılan kitaplarda yer almayan hadislerle dilde istîshâd edilmez.

2) Yukarıda adı geçen kitaplarda yer alan hadislerle aşağıdaki şartlar çerçevesinde istîshâd edilebilir.

³⁴Mecelletü'l-mecma' el-huğavî, III, 208-210.

- a) Mütevâtir ve meşhûr hadisler.
- b) ibâdette kullanılan hadisler.
- c) Atasözü mesâbesindeki kısa, veciz hadisler.
- d) Hz. Peygamberin mektupları.
- e) Hz. Peygamberin her kabîleye kendi lehçesiyle hitâb ettiğini belirtmek için rivâyet edilen hadisler.
- f) el-Kâsım b. Muhammed, Recâ' b. Hayve ve İbn Sîrîn gibi mânâ ile rivâyete izin vermiyen hadisçilerin rivâyet ettiği hadisler.
- g) Değişik rivâyetlerle geldiği halde lâfızları değişmiyen hadisler³⁵.

Görüldüğü üzere gerek Muhammed el-Hıdır Hüseyn'in, gerekse Mısır Dil Akademisinin vardıkları neticeye göre hadisle istişhâd, kütüb-i sittede ve daha önce yazılan eserlerde yer alan hadislerle sınırlandırılmıştır. Hattâ bununla da yetinilmemiş, buralarda zikredilen hadisler için de bir takım şartlar ve tahditler konulmuştur.

Bizce hadislerle ilgili olarak gösterilen bu titizlik ve hassâsiyet biraz fazla ve aşırıdır. Hadis rivâyetlerinde bir takım dil hatâlarının, tashif ve tahriflerin vukû bulduğu bir gerçektir. Ancak, aynı durum fazlastıyla şiirler ve nesirler için de söz konusudur. Buna rağmen bâzen mantık sınırlarını da zorlayarak, bir sûrû te'viller ve takdirlerle arapçaya uygunluğu isbât edilmeye çalışılan şiir ve nesirler için gösterilen tıy niyet ve gayret acaba hadisler için neden gösterilmiyor ? Kaldı ki, çok defa bir dilcinin hatâlı dediği bir hadisi başka bir dilci hatâsız bulmakta ve bunu kabûl edilir şahidlerle isbât etmektedir.

Netice olarak şunu söylemek istiyoruz :

İlk devirlerde yazılmış olsun olmasın, kütüb-i sittede bulunsun bulunmasın, sağlam senetlerle bize intikâl eden, dinî mevzûlarda delil kabûl edilen ve te'vil yoluyla dahî olsa dil kâidelerinden her hangi birine uygunluğu tesbît edilen bütün hadislerle istişhâd etmek câzdir.

---

³⁵H. el-Hadîsî, s.235; İbn Cinnî en-Nahvî, s.133.